

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 344.65

В. В. ВІНЦУК,*кандидат юридичних наук,**старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету № 2 (кримінальної поліції)**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4241-4474>;***М. В. ЧЕРХАВСЬКИЙ,***курсант факультету № 1 (слідства)**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7922-4901>*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАКРІПЛЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

З метою підвищення ефективності виконання завдань кримінального судочинства розглянуто актуальні питання щодо правозастосування окремих положень інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Проблему законодавчого закріплення НСРД розглянуто у двох аспектах: по-перше, як метод реалізації державного і суспільного контролю за діяльністю працівників поліції; по-друге, як ефективний засіб отримання доказів у випадку вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів. Крізь призму буквальної інтерпретації положень Кримінального процесуального кодексу України проаналізовано проблему неможливості проведення НСРД з метою попередження вчинення злочину, зокрема в таких сферах, як національна безпека та національна оборона, а також досліджено доцільність закріплення окремих положень глави 21 КПК України як публічно доступної інформації.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, попередження вчинення злочину, публічно доступна інформація, отримання доказів, оперативно-розшукова діяльність.

Vintsuk, V.V. and Cherkhavskiy, M.V. (2016), "Some issues of consolidating secret investigative (search) actions in the Criminal Procedural Code of Ukraine" ["Okremi problemy zakriplennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u Kryminalnomu protsesualnomu kodeksi Ukrainy"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 66–70.

Постановка проблеми. Упродовж усього історичного розвитку інститут кримінальної юстиції намагався надати суспільству найбільш оптимальні засоби виявлення, викриття і протидії злочинності. Зі здобуттям незалежності в українському суспільстві відбулася кардинальна переоцінка значення та співвідношення таких категорій, як «людина», «держава», «право». В рамках вітчизняного державотворення людина, її права і свободи визнаються вищою цінністю, про що свідчить ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; більш того, Основний Закон України визначає захист прав і свобод людини основним обов'язком держави [1].

Важливою подією в механізмі забезпечення прав і свобод людини стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України, що докорінно змінило на ідеологічному рівні підходи до розуміння у кримінальному судочинс-

тві таких правових категорій, як «принцип верховенства права», «недоторканність житла чи іншого володіння особи», «таємниця спілкування», «невтручання у приватне життя» та «недоторканність права власності».

Поряд з тим, незважаючи на низку прогресивних положень у сфері гарантій конституційних прав і свобод, запропонованих КПК, деякі новели, запроваджені в рамках реформи кримінального судочинства, являють собою проблемне поле, на якому присутні питання принципового характеру, зокрема щодо закріплення у главі 21 КПК України негласних слідчих (розшукових) дій [2].

Стан дослідження. Науковий доробок вітчизняної юриспруденції висвітлює поняття та значення негласних слідчих (розшукових) дій, їхню правову природу, а також, що більш важливо, їх співвідношення з оперативно-розшуковими заходами. Проте, варто сказати, останній пункт носить вельми дискусійний характер і, на наш погляд, потребує додаткового

дослідження та обґрунтування. Питання визначення процесуального статусу негласних слідчих (розшукових) дій було покладено у предмет наукового дослідження вчених В. Д. Берназа, С. О. Гриненка, Є. О. Дідоренка, Є. А. Долі, І. М. Дороніна, В. І. Зажицького, Є. Д. Лук'янчикова, Д. Й. Никифорчука, В. Т. Нора, О. В. Капліної, І. М. Козьякова, Є. Д. Скулиша, О. Ю. Татарева, Л. Д. Удалової та інших.

Метою нашої статті є висвітлення недоліків законодавчого закріплення окремих положень негласних слідчих (розшукових) дій та розкриття власного бачення вирішення відповідної проблеми.

Виклад основного матеріалу. У межах порушеної проблематики варто зауважити, що українська наукова спільнота не дає однозначної відповіді щодо закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі негласних слідчих (розшукових) дій (далі також – НСРД). Узагальнюючи думки науковців стосовно цієї проблеми, можна виділити декілька найбільш важливих напрямків вирішення даного питання.

Перша точка зору повністю збігається з концепцією реформування кримінальної юстиції України, що на правотворчому рівні була затверджена указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008. Ключова теза цього нормативно-правового акта відповідає духу непорушності прав і свобод людини та громадянина, при цьому, слід зауважити, увага акцентується на недопустимості посягання на конституційні права особи з боку органів державної влади, їх посадових осіб тощо. Так, серед пріоритетних завдань реформування кримінальної юстиції України є запровадження нової, позбавленої обвинувального ухилу процедури досудового розслідування, під час якої гласними і негласними методами, встановленими законом, здійснюватиметься збирання фактичних даних, що мають значення для кримінального судочинства [3].

На нашу думку, в рамках висвітлення відповідної тематики слід звернути увагу на словосполучення (з авторської точки зору, програмну категорію) «гласними і негласними методами, встановленими законом», оскільки саме ця категорія визначила подальший напрямок правового регулювання. Саме закріплення на законодавчому рівні у главі 21 КПК негласних слідчих (розшукових) дій стало логічним виконанням відповідних програмних положень, згаданих вище.

Причиною таких новацій, на думку багатьох вітчизняних науковців, стали систематичні порушення правоохоронними органами ос-

новоположних природних прав людини під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Більш того, працівників правоохоронних органів часто сприймають не як захисників закону і правопорядку, а як фактор небезпеки (у 2012 р. на питання, як ви сприймаєте зустріч з міліціонером, 31,2 % опитаних відповіли, що сприйняли б його як фактор небезпеки, і лише 20,7 % оцінили б це як гарантію безпеки [4]).

Розглядаючи проблему з точки зору порушень працівниками поліції таких прав, як право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України, ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р.), а також право на повагу до її гідності (ст. 28 Конституції України і ст. 5 Загальної декларації прав людини 1948 р., відповідно до якої ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [5]), варто зауважити, що в Україні працівниками правоохоронних органів до останнього часу систематично і безкарно застосовувалися катування, нелюдське та жорстоке поводження з людьми.

Дані, які отримані в рамках дослідження Харківським національним університетом внутрішніх справ у 2004–2005 рр., указують, що 84 % осіб, затриманих правоохоронними органами, зазнавали психічного чи фізичного насильства, більше половини опитаних вказували на те, що під час слідства їх били, а 13 % вказували на піддавання катуванням із застосуванням спецзасобів (дослідження проводилося в Харківській, Одеській, Донецькій, Київській, Львівській областях. Кількість респондентів – 2200, у тому числі 200 тих, хто утримувався в ІТТ) [6]. Такі дані свідчать про грубі порушення прав людини, які проголошує Конституція України та Загальна декларація прав людини 1948 р.

Доречно в нашому випадку надати думку М. А. Погорецького, який, досліджуючи цю проблематику, зауважив, що негласні слідчі (розшукові) дії можуть бути як ефективним засобом отримання доказів у кримінальному процесі, так і засобом грубого порушення прав, свобод і законних інтересів. При цьому вчений підкреслює, що застосування таких засобів у кримінальному процесі потребує як постійного вдосконалення їх оперативності, так і процесуальних гарантій законності [7, с. 271].

Досліджуючи цю тему, О. І. Богатирьова та С. Р. Тагієв зауважили, що КПК, прийнятий у 2012 р., суттєво розширив коло слідчих (розшукових) дій, зокрема тих слідчих (розшукових) дій, які за своїм характером відрізняються від інших, що обумовлюється негласністю їх

проведення. При цьому науковці, підсумовуючи закріплення негласних слідчих дій у КПК, відзначили, що таким чином відбулася процесуалізація їх (НСРД) провадження [8, с. 17].

Розглядаючи такий підхід, повністю з цією точкою зору погодитися неможливо, оскільки б це означало, що оперативно-розшукові заходи (які внаслідок прийняття Кримінального процесуального кодексу набули форми НСРД) проводилися поза рамками кримінального процесу. На наш погляд, це не стільки процесуалізація провадження (НСРД), скільки формальна зміна (доповнення) рівня правового регулювання з метою забезпечення недоторканності прав і свобод людини та громадянина.

Варто зауважити, що таке бачення проблеми закріплення НСРД у Кримінальному процесуальному кодексі України – не єдине в українській науковій думці. Аналізуючи ситуацію щодо ефективності й оперативності правозастосування (оскільки норми права виконують також охоронну функцію, так звана превенція злочину), слід сказати, що відповідне нововведення, на думку багатьох науковців, містить низку невирішених питань.

Так, І. В. Іваненко, досліджуючи проблему закріплення негласних слідчих (розшукових) дій, звертає увагу на низку суперечностей, які виникли в процесі правозастосування глави 21 КПК України. Вивчаючи питання правових основ проведення НСРД, науковець – суддя апеляційного суду зауважив, що підстави застосування НСРД «зазначені у ч. 2 ст. 246 КПК надто загально. Так, НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Якщо буквально тлумачити це положення закону, то з його змісту випливає, що НСРД можуть проводитися лише тоді, коли певний злочин (закінчений чи незакінчений) вже був вчинений, й окремі НСРД проводяться з метою конкретизації даних про цей злочин та отримання відомостей про особу, яка його вчинила» [9, с. 65]. Таким чином, науковець робить висновок про неможливість згідно з КПК проведення НСРД, коли в ініціатора клопотання є лише підозри, що невдовзі може бути вчинений певний злочин, що, у свою чергу, фактично унеможливує застосування НСРД з профілактичною чи запобіжною метою [9, с. 65–66].

Розглядаючи дану проблематику з боку ефективності й оперативності захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, на наш погляд, варто підкреслити, що негласні слідчі (розшукові) дії виступають

одним з найефективніших засобів отримання доказів у кримінальному судочинстві. Використовуючи НСРД, правоохоронні органи розкривають і розслідують понад 85 % тяжких й особливо тяжких злочинів, а вчинених в умовах неочевидності, організованими злочинними угрупованнями, проти основ національної безпеки – 100 %. Тут доречно зауважити, що фактична втрата попереджувальної функції щодо злочинів проти основ національної безпеки може призвести до непоправних наслідків для особи, суспільства і держави в цілому [7, с. 271].

Більш того, досить проблемними, на нашу думку, є положення ч. 2 ст. 271 КПК України, відповідно до якої контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти: 1) посягання на життя або заповідянню особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей; 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини; 4) екологічній або техногенній катастрофі [2].

Закріплення відповідних положень у КПК, з нашої точки зору, практично надає можливість без всяких обмежень щодо доступу до інформації дослідити випадки неможливості проведення відповідних НСРД, чим фактично дозволяється виробити тактику протидії правоохоронним органам з боку криміналітету. Проаналізувавши цю проблему, ми пропонуємо виключити відповідні положення з КПК України і віднести їх до інформації, що становить державну таємницю, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 8 закону України «Про державну таємницю» як інформацію у сфері державної безпеки та охорони правопорядку, а саме дані про засоби, зміст, плани, організацію, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності [10].

Характеризуючи розділ 21 КПК України, варто відзначити, що наданий вітчизняним законодавцем перелік негласних (слідчих) розшукових дій є набагато більшим від закріпленого у законодавстві зарубіжних країн, зокрема ФРН та Грузії [11, с. 113].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, незважаючи на свою прогресивність у сфері захисту прав і свобод людини, інститут негласних слідчих (розшукових) дій як ефективний засіб кримінально-процесуального доказування, носить вельми проблемний характер і потребує як удосконалення процесуальної форми, так і узгодження організаційно-тактичних аспектів їх практичного застосування.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України»/Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.09.2016).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 03.09.2016).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 03.09.2016).
4. Мельник М. А. Ставлення населення України до правоохоронних органів та судів в Україні. *Громадська думка*. 2012. № 4. С. 6.
5. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 26.08.2016).
6. Доповідь Голови Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Г. Й. Удовенка на конференції «Українські реалії та стандарти Європейського комітету із запобігання катувань». 09.01.2006. *Права Людини*. 2005. № 35. URL: <http://khpg.org/index.php?do=print&id=1136812119> (дата звернення: 28.08.2016).
7. Погорельський М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 270–276.
8. Богатирьова О., Тагієв С. Особливості провадження окремих негласних слідчих (розшукових) дій // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 1. С. 17–24. URL: <http://www.chasopysnaru.gov.ua/chasopys/ua/pdf/5-2015/bogatyrova.pdf> (дата звернення: 03.09.2016).
9. Іваненко І. Негласні слідчі (розшукові) дії: окремі аспекти правозастосування. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3 (4). С. 64–70.
10. Про державну таємницю: закон України від 21.01.1994 № 3855-XII // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 03.09.2016).
11. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2012. № 618. С. 108–114.

Надійшла до редколегії 19.09.2016

ВИНЦУК В. В., ЧЕРХАВСЬКИЙ М. В. ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАКРЕПЛЕНИЯ НЕГЛАСНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССУАЛЬНОМ КОДЕКСЕ УКРАИНЫ

С целью повышения эффективности выполнения задач уголовного судопроизводства рассмотрены актуальные вопросы правоприменения отдельных положений института негласных следственных (розыскных) действий (далее – НСРД). Проблема законодательного закрепления НСРД рассмотрена в двух аспектах: во-первых, как метод реализации государственного и общественного контроля за деятельностью сотрудников полиции; во-вторых, как эффективное средство получения доказательств в случае совершения тяжких или особо тяжких преступлений. Через призму буквальной интерпретации положений Уголовного процессуального кодекса Украины проанализирована проблема невозможности проведения НСРД с целью предупреждения совершения преступления, в частности в таких сферах как национальная безопасность и национальная оборона, а также исследована целесообразность закрепления отдельных положений главы 21 УПК Украины как публично доступной информации.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, предупреждение совершения преступления, публично доступная информация, получение доказательств, оперативно-розыскная деятельность.

VINTSUK V. V., CHERKHAVSKYI M. V. SOME ISSUES OF CONSOLIDATING SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS IN THE CRIMINAL PROCEDURAL CODE OF UKRAINE

In order to improve the efficiency of fulfilling the tasks of criminal justice the authors have studied the urgent issues concerning enforcement of certain provisions of the institution of secret investigative (search) actions (hereinafter – SISA). The problem of legislative consolidation of SISA has been considered in the light of two issues: first, taking into account the implementation of the state and public control over the activities of police officers regarding the possibility to violate human rights and freedoms during the SISA; secondly, as an effective mean of obtaining evidence in case of committing serious or especially serious crimes. It has been noted that the literal interpretation of the

provisions of the Criminal Procedural Code indicates a problem of inability to conduct SISA in order to prevent crime commission, particularly in such areas of social activities as national security and national defense. The authors have also studied the feasibility of consolidating certain provisions of the Chapter 21 of the Criminal Procedural Code of Ukraine as openly available information; special attention has been focused on the relevant provisions of p. 2, the Art. 271 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, which are reasonably offered to excluded from the Code and refer them to information that is the state secret as information in the field of national security and law enforcement, namely the data on means, content, planning, organization, forms, methods and results of operative and search, intelligence and counterintelligence activities.

Keywords: *secret investigative (search) actions, prevention of crime commission, openly available information, obtaining evidence, operative and search activities.*

УДК 343.985/37

В. А. КУЧЕРЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РОЗКРАДАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ БУДІВЕЛЬНИХ РОБІТ ЗА ДЕРЖАВНИМ ЗАМОВЛЕННЯМ

У результаті аналізу наукових праць та практичного досвіду виділено й охарактеризовано такі складові оперативно-розшукової характеристики злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів під час проведення спеціалізованих будівельних робіт за державним замовленням: кримінально-правову (предмет злочинного посягання, об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону), кримінологічну (стан, динаміку, форми прояву злочину, особу злочинця, причини й умови, які сприяють вчиненню злочину), криміналістичну (типові та оригінальні способи вчинення та маскування злочину, сліди вчинення злочину).

Ключові слова: *оперативно-розшукова характеристика, бюджетні кошти, ремонт, будівництво, спеціалізовані будівельні роботи, розкрадання, злочин.*

Kucherenko, V.A. (2016), "Operative and search characteristics of crimes related to embezzlement of budgetary funds while specialized construction works under the state order" ["Operatyvno-rozshukova kharakterystyka zlochyv, poviazanykh z rozkradanniam budzhetnykh koshtiv pid chas provedennia spetsializovanykh budivelnnykh robit za derzhavnym zamovlenniam"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 70–74.

Постановка проблеми. Криміналізація сфери будівельних підрядів, що здійснюються за рахунок державних коштів, набуває загрозливих масштабів. Бюджет України щороку втрачає сотні мільйонів гривень у зв'язку з наявністю в таких процесах корупційних схем. В окремих випадках така діяльність загрожує не тільки економіці країни але, й нормальному функціонуванню інших сфер діяльності держави (наприклад, медичної або оборонної).

Так, у січні цього року співробітники СБУ попередили спробу розкрадання бюджетних коштів, виділених на будівництво фортифікаційних споруд у зоні АТО. У вересні – грудні 2015 року підрядник надав акти виконаних робіт, які свідчили про виконання замовлення. На підставі цих документів комерсанти розраховували отримати майже одинадцять мільйонів гривень. Співробітники спецслужби встановили, що частина вказаних в актах робіт була ви-

конана раніше субпідрядними організаціями, за які здійснено повний розрахунок. Деякі роботи, зазначені в документації, взагалі не виконувалися [1]. Крім того, в липні цього року співробітники СБУ викрили незаконну діяльність чиновників і підприємців, які вкрали понад 9 млн гривень на постачанні та будівництві дитячої лікарні Охматдит [2].

Тому сьогодні існує гостра необхідність розроблення та впровадження ефективних механізмів протидії таким злочинним намірам, серед іншого шляхом використання наявних можливостей оперативних підрозділів Національної поліції.

Стан дослідження. Аналіз наукових досліджень авторів, які займалися питанням оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері економіки, показав, що питання оперативно-розшукової характеристики окремих видів злочинів у сфері економіки вивчали